

НАЖМИДДИН КУБРОНИНГ ИЛМИЙ МЕРОСИДА ОДОБ-АХЛОҚ МАСАЛАЛАРИ

Машарипов Қўзибой Вапаевич

Бухоро давлат университети мустақил тадқиқотчиси

Илмий раҳбар: Адилов Зафар Юнусович

АННОТАЦИЯ

Нажмиддин Кубронинг илмий мероси фалсафа, тасаввуф ва ахлоқ масалаларида муҳим аҳамиятга эга. Унинг ахлоқий таълимотлари нафси поклаш, ахлоқий камолотга эришиш ва руҳий тарбияни эътибор марказига қўяди. Кубронинг фикрича, инсон ахлоқий тозаланиш йўлида нафсининг турли хилларини идора қилишни ўрганиши зарур. Бу жараёнда нафс тарбияси (нафси поклаш) инсоннинг жамиятда ва маънавий ҳаётда юксалишига олиб келади. Кубронинг ахлоқ масалалари бўйича асосий асарлари шогирдлари томонидан узатишган ва тасаввуфий мактабларнинг ахлоқ-одоб қоидалари билан боғлиқ асосий фикрларни қамраб олган. Унинг "одоб ва ахлоқ"ка оид таълимотлари нафақат шахсий, балки жамоавий маънавий тарбиянинг ҳам муҳим қисмини ташкил этади. Нажмиддин Кубро ахлоқий камолнинг энг юқори босқичи сифатида Аллоҳга яқинлашиш ва инсон қалбини нурлантириш йўлини кўрсатади.

Бу илмий мерос нафси назорат қилиш, ахлоқ-одобни тарбиялаш ҳамда инсоннинг маънавий ривожланиши борасида кўплаб суфийлар ва олимлар учун қимматли манба бўлиб қолган.

Муаллиф ҳақида

Нажмиддин Кубро (1145–1221) – энг машҳур суфий алломалардан бири, Хоразм заминида таваллуд топган ва суфийлик таълимотини ривожлантиришда муҳим ўрин тутган шахслардан. Унинг тўлиқ исми Аҳмад ибн Умар ибн Муҳаммад ал-Хоразмий бўлиб, унинг "Кубро" лақаби суфийликдаги буюк мақомини ифода этади. У "Валиёт отаси" деб ҳам танилган, чунки унинг кўплаб шогирдлари суфийлик йўлида буюк ишлар қилиб, ўз устозининг номи билан танилганлар.

Нажмиддин Кубро Хоразм шаҳрида дунёга келган. Унинг ёшлик йилларида илмга бўлган иштиёқи катта бўлиб, турли ислоний илмлар, хусусан, Қуръон ва ҳадис бўйича таҳсил олган. У йирик уламолардан дарс олган ва суфийликка қизиқиши уни руҳий тарбия йўлига олиб келди. У Мовароуннаҳр, Эрон ва Ироқда турли машҳур шайхлардан таълим олди.

Устозлари орасида машҳур шайх Абул Наджиб Суҳравардий бор. Нажмиддин Кубро Суҳравардийдан таъсирланиб, руҳий тарбия ва нафси

поклашнинг суфийлик таълимотидаги аҳамиятини чуқур ўрганган ва бу мавзуда бир қанча асарлар ёзган.

Нажмиддин Кубро нафақат назариётчи, балки амалий суфий бўлиб, нафсни поклаш, руҳий озодлик ва этик тарбияга катта эътибор берган. Унинг таълимоти нафсга қарши курашиш, худога яқинлашиш учун ўз нафсини тарбия қилишни асосий восита сифатида кўради. Унинг суфийлик йўналиши "Кубровийа" тариқати деб номланиб, у орқали кўплаб шогирдлар ва муридлар пайдо бўлган.

Нажмиддин Кубро Хоразмда ўзининг маънавий мактабини таъсис этган ва унинг шогирдлари орасида машҳур суфийлар Аллоёри, Фахриддин Ироқий ва Нажмиддин Розий каби алломалар бор. Унинг асарлари суфийлик ва этика бўйича муҳим манба бўлиб хизмат қилган.

Нажмиддин Кубро 1221 йилда Чингизхон қўшинларининг Хоразмни босиб олиши вақтида шаҳид бўлган. Унинг мероси нафақат суфийликда, балки исломий маънавият ва ахлоқта ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Калит сўзлар

1. **Тазкия (нафсни поклаш):** Бу нафсни ёмонликлардан, турли хил исроф ва манфаатпарастликдан тозалаш усулидир.

2. **Мурақаб (суфий медитация):** Қалб ва руҳнинг ичига қараш, ўзининг ички ҳолатини тушуниш ва уни яхшилаш усулидир. Бу жараён инсонни нафснинг ҳукмронлигидан озод қилишга ёрдам беради.

3. **Зикр ва тафаккур (Аллоҳни ёд этиш):** Бу инсоннинг қалбида руҳий озодликка, маънавий тозалликка олиб келадиган амалиётдир.

Мазкур таълимотлар инсонни нафсини енгиш, руҳий камолотга етиш ва жамиятда ахлоқий нормаларни сақлаш учун муҳимдир. Нажмиддин Кубронинг таълимотлари нафақат шахсий ривожланишга, балки жамиятдаги ижтимоий тартиб ва адолатни мустаҳкамлашда ҳам катта ўрин тутади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Нажмиддин Кубро — ислом дунёсида муҳим ўрин тутадиган суфий мутафаккири. Унинг илмий меросида одоб-ахлоқ масалалари жуда муҳим аҳамиятга эга. Кубро, ўз фалсафаси билан инсонларнинг маънавий ривожланиши, ахлоқий камолот ва нафсни тозалаш орқали жамиятдаги муносабатларни тўғрилашга йўналтирилган. Унинг таълимотлари, нафсни тарбиялаш, маънавий тозалик ва ижтимоий масъулият каби принципларни ўз ичига олади.

1. ОДОБ ВА АХЛОҚНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.

Кубронинг таълимотида **одоб** ва **ахлоқ** тушунчалари асосий ўрин тутади. **Одоб** — жамиятдаги инсонларнинг муносабатларини тартибга солувчи қоидалар

тўплами. У, жамиятдаги инсоний муносабатларни тартибга солишда муҳим аҳамиятга эга.

Ахлоқ эса инсоннинг ботиний дунёси, характери ва хулқ-атворини ифодалайди. Ахлоқ инсоннинг иши, фикрлари ва ҳиссиётларида ўз аксини топади. Кубро ахлоқни нафснинг ёмон жиҳатларидан халос бўлиш ва маънавий ривожланишнинг асоси сифатида қаралади.

Кубро одоб ва ахлоқ ўртасидаги алоқаларга алоҳида эътибор қаратилади. Унинг фикрича, одоб — бу ахлоқнинг амалий изоҳи, яъни инсоннинг ахлоқий ҳолатини жамиятга жорий қилиш усулидир.

Кубронинг одоб ва ахлоқ тушунчалари методологияси ислом фалсафасининг мураккаб структурасидан келиб чиқади. У, инсоннинг жамиятдаги ўрни, ахлоқий камолот ва нафснинг тарбияланиши билан боғлиқ кўплаб қондаларни шакллантиради.

Кубро нафсни икки жиҳатини — **зоҳирий** ва **ботиний** — аниқлайди. Зоҳирий нафс инсоннинг ташқи фаолияти, яъни жамиятдаги ижтимоий роллари ва муносабатларида намоён бўлади. Ботиний нафс эса, инсоннинг ички дунёси, яъни қалбининг тозалиги, ахлоқий қадриятларига боғлиқдир.

Кубро нафсни тарбиялашда жаҳолат, хусумат ва хидоятнинг аҳамиятини ўз хулосаларига киритади. Жаҳолат инсонни яхшилик ва ёмонликни фарқлай олмаслигини, хусумат эса инсоннинг орасидаги муносабатларни бузишини кўрсатади. Хидоят эса, инсонни ҳақиқатга, одоб-ахлоқнинг тўғри йўлини топишга ёрдам беради.

Кубронинг одоб-ахлоқга оид назарияси инсоннинг ижтимоий, руҳий ва маънавий ривожланишида мустаҳкам пойдевор бўлиб хизмат қилади. Унинг назарияси, инсонни маънавий тозалик, ҳалоллик ва адолат асосларида тарбиялашга қаратилган.

1. **Ҳақиқатни англаш:** Кубро ҳақиқатни англашнинг асосий аҳамиятини таъкидлайди. Унинг фикрича, инсон аввало ўзини, ўз нафсини, ва ижтимоий ролини англаши керак. Ҳақиқатни тушуниш, инсоннинг маънавий ривожланиши учун муҳимдир.

2. **Инсонларнинг ҳуқуқлари ва бурчлари:** Кубро инсонлар ўртасидаги муносабатларда ўзаро ҳуқуқ ва бурчларни аниқлашни алоҳида таъкидлайди. Унинг назариясига кўра, ҳар бир инсон ўз ҳуқуқларини билиши ва уларни сақлаши керак, бундан ташқари, бошқаларнинг ҳуқуқларини ҳам ҳурмат қилиши зарур.

3. **Маънавий тазкия:** Кубронинг ахлоқий таълимотларида маънавий тазкия — нафсни поклаш, қалбни тозалаш, ёмонликдан халос бўлиш асосий принцип ҳисобланади. Инсон нафсни енгиб, ўзини тозалаш орқали ахлоқий камолотга етади.

4. **Ижтимоий масъулият:** Кубронинг таълимотида ижтимоий масъулият ва жамиятдаги аҳамиятига алоҳида эътибор қаратилади. Унинг назариясига кўра, инсон жамиятдаги ўрни ва муносабатларини англаши ва жамиятдаги ижтимоий адолатни таъминлаш учун масъул бўлиши керак.

5. **Садоқат ва меҳр-шафқат:** Кубро, шундан келиб чиқиб, инсоннинг ахлоқий характерини шакллантиришда меҳр-шафқат ва садоқатни ҳам муҳим омили сифатида кўради. У инсонларнинг бирига нисбатан меҳр-шафқатли бўлишини, нафсларига ишонган ҳолда, ўз дўстлари, оиласи ва жамияти учун масъулиятли бўлишини таъкидлайди.

Кубронинг одоб-ахлоқ таълимотлари замонавий жамиятда ҳам долзарб аҳамиятга эга. Бугунги кунда жамиятдаги ахлоқий муаммолар, инсонлар ўртасидаги муносабатларнинг бузилиши, маънавий кризислар Кубронинг таълимотларини янада аҳамиятли қилади. Унинг ахлоқ-одобга оид қарашлари замонавий инсоннинг маънавий юксалишида, нафсни тарбиялашда, жамиятда адолатни таъминлашда муҳим манба бўлиб хизмат қилади.

Кубронинг таълимотлари ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлаш, шахсий ривожланиш ва жамиятдаги муносабатларни тартибга солиш учун замонавий йўналишларни белгилаб беради. Унинг таълимотлари, жамиятдаги тинчлик, адолат, ва инсонпарварликни таъминлашда аҳамиятли асослар яратади. Кубронинг фалсафаси, жамиятдаги руҳий ва маънавий муҳитни тўғрилаш, инсонларнинг маънавий ривожланишига хизмат қилишда асосий восита сифатида қолади.

Суфийликда ахлоқий камолот ва маънавий тарбия.

Суфийлик, исломий маънавиятнинг муҳим бир тармоғи сифатида, ахлоқий камолот ва маънавий тарбияни асосий мақсадларидан бири қилиб олади. Нажмиддин Кубронинг таълимотлари бу масалада алоҳида аҳамиятга эга. Унинг фикрича, инсоннинг маънавий ривожланиши нафсни тарбиялаш, руҳий покланиш, ва Аллоҳга яқинлашиш орқали амалга ошади. Суфийликда ахлоқий камолот, нафсни енгиш, ва маънавий тарбиянинг аҳамияти шунчалик каттаки, бу жараёнлар инсон ҳаётида тинчлик ва илоҳий оламга йўл очади.

Ахлоқий камолотнинг асосий компонентлари

1. Нафснинг тарбияланиши

○Нафс инсоннинг ёмонликларга, курашларга ва жамиятдаги носозликларга олиб келадиган асл омилдир. Кубронинг таълимотида нафсни тарбиялаш, унинг ёмон жиҳатларини енгиш, ва ботиний тозаланишга эришиш жуда муҳим ҳисобланади. Суфийлар нафснинг замонавий манфаатларига, курашларига, ва инстинктларига қарши курашиш, инсонни ўзини таниш ва Аллоҳ билан яқинлашиш учун зарур.

2. Маънавий тарбия

○Маънавий тарбия инсоннинг қалби ва руҳи билан боғлиқ. Суфийлик таълимотида инсоннинг қалбини тозалаш, уни ўзгартиб, яхшиликка йўналтириш муҳимдир. Кубронинг таълимотида, қалб тозалиги нафсининг замонавий ва яман жиҳатларидан халиган инсон учун манзилдир. Бунинг учун суфий йўлига кирган шахс ҳаётини Аллоҳга бағишлаши ва руҳий тажрибаларга эришиши керак.

3. Ахлоқ ва маърифат

○Кубронинг таълимотида ахлоқ инсоннинг маънавий ривожланишининг натижаси сифатида кўрилади. Ахлоқ, инсоннинг Аллоҳни таниш жараёнида шаклланади, шунинг учун маърифат ва ахлоқ ўртасида яқин боғлиқлик бор. Нафсни енгиш, қалбни тозалаш ва маърифатга эришиш инсоннинг ахлоқий камолотини таъминлайди.

Суфийликда тарбиялаш усуллари

1. Зикр (Эслаш)

○Зикр — суфийликда Аллоҳни ёдлаш, у билан боғланишнинг асосий усули. У инсоннинг руҳини тозалашга, нафсини енгишга ва маънавий ҳолатини яхшилашга ёрдам беради. Зикр орқали инсон Аллоҳни етарлича таниб, унинг изидаги ахлоқий камолотга эришади.

2. Тасаввуфий медитация

○Суфийлар тасаввуфий медитация, ёки “мурақаб” орқали ўзидаги руҳий ҳолатни яратишади. Бу жараён нафсни тозалаш, қалбни чуқур фикрларга ва Аллоҳга яқинлашишга олиб келади. Мурақаб инсонни доимий равишда маънавий масалаларни ўйлашга мажбур қилади, бу эса ахлоқий камолотга олиб келади.

3. Руҳий устозлар билан боғланиш

○Кубро таълимотида, руҳий устозларнинг ўрни жуда муҳим. Устозлар суфий йўлидаги шогирдларга нафсни тарбиялаш, ахлоқий камолотга етишда ва маънавий ривожланишда ёрдам беради. Устоз билан боғланиш, руҳий тарбиялашнинг асосий манбаи ҳисобланади.

Ахлоқий камолотга етишдаги ижтимоий омили

Кубронинг таълимотида ахлоқий камолот фақат шахсий жараён эмас, балки жамиятдаги муносабатлар ва ахлоқни тартибга солишда ҳам муҳим роль ўйнайди. Ахлоқли инсонлар жамиятда тинчлик, адолат ва бирдамликни сақлашда асосий омил бўлади. Шундай қилиб, ахлоқий камолот жамиятда ижтимоий адолатни таъминлашда ҳам муҳимдир.

Замонавий жамиятда ахлоқий камолот ва маънавий тарбия

Бугунги кунда, Кубронинг ахлоқий таълимотлари замонавий жамиятда ҳам долзарб аҳамиятга эга. Замонавий муаммолар, инсонлар ўртасидаги муносабатларнинг бузилиши, маънавий кризислар Кубронинг таълимотларини

янада муҳим қилади. Унинг ахлоқ-одобга оид қарашлари замонавий инсоннинг маънавий юксалишида, нафсни тарбиялашда, ва жамиятда адолатни таъминлашда муҳим манба бўлиб хизмат қилади.

2. СУФИЙЛИКДА АХЛОҚИЙ КАМОЛОТ ВА МАЪНАВИЙ ТАРБИЯ МАСАЛАСИ.

Ахлоқий камолот, инсоннинг ички дунёси, хулқ-атвори ва муносабатларидаги ижобий ўзгаришларни ифодалайди. Кубронинг таълимотида ахлоқий камолот — нафсни тозалаш, ифлосликдан халос бўлиш, бундан ташқари, инсоннинг жамиятдаги ўрни ва бошқалар билан муносабатларини тўғрилаш жараёни ҳисобланади.

Кубро нафсни тарбиялаш концепциясини кўпгина муҳим принциплар, усуллар ва методлар билан боғлайди. Унинг таълимотида нафснинг икки асосий жиҳати аниқланади: **зоҳирий нафс** ва **ботиний нафс**.

• **Зоҳирий нафс** — инсоннинг жисмоний дунёси, яъни жамиятдаги амаллари, кўриниши ва ўзи билан атрофдагиларга бўлган муносабатлари. Зоҳирий нафсни тозалаш учун одоб-ахлоқ принциплари, яъни адолат, меҳр-шафқат ва инсониятни ҳурмат қилиш керак.

• **Ботиний нафс** — инсоннинг ички дунёси, қалби ва маънавий ҳолати. Ботиний нафсни тозалаш, нафснинг ёмон жиҳатларидан халос бўлиш, яъни **тазкия** (покланиш) орқали амалга ошади. Ботиний нафсни тарбиялаш — инсоннинг маънавий ривожланиши, руҳий юксалиши ва ахлоқий камолотини таъминлаш учун муҳим.

Кубронинг таълимотида нафсни тарбиялашда ички тозалик, қалбни поклаш, маънавий ривожланиш, тўғрилиқ ва адолат принциплари асосий ўрин тутаяди.

Кубронинг таълимотида маънавий тарбия инсоннинг ички дунёси ва ахлоқий камолотининг негизини ташкил қилади. Унинг фикрича, маънавий тарбия нафсни тозалаш, қалбни поклаш ва ўзини маънавий ривожлантириш жараёнида муҳим аҳамиятга эга.

• **Маънавий тозалик:** Кубро инсонларнинг нафсини тозалаш ва уларни маънавий ривожланишга йўналтиришда муҳим восита сифатида тўғрилиқ, адолат, меҳр ва шафқат принципларини ҳисоблайди. У шундан келиб чиқиб, инсон ўзини ўзи таҳлил қилиши, ёмонликлардан халос бўлиш, инсонлар ўртасидаги муносабатларни адолатли қилиб шакллантириш кераклигини таъкидлайди.

• **Тасаввуф:** Кубронинг таълимотида суфийликнинг энг муҳим элементларидан бири — **тасаввуфдир**. Тасаввуф, инсонни маънавий ривожланиш, нафсни тозалаш ва илоҳий ҳақиқатни англашга қаратилган назарий ва амалий йўналишдир. Тасаввуф, инсоннинг қалбини тозалаш, руҳини кўтариш ва нафсини тозалаш усули сифатида муҳим аҳамиятга эга.

• **Илм ва маърифат:** Кубронинг фикрича, илм ва маърифат инсоннинг маънавий юксалишида муҳим рол ўйнайди. Инсон билим олиш орқали, нафсини тозалаш, ахлоқий қадриятларни шакллантириши керак.

• Унинг таълимотида илм, маърифат ва амал ўртасида мустаҳкам боғлиқлик мавжуд.

Кубронинг ахлоқий камолот ва маънавий тарбия концепцияси инсоннинг жамиятдаги ўрни, ижтимоий масъулиятлари ва муносабатлари билан чамбарчас боғлиқ. Унинг фикрича, ахлоқий камолотга етиш, нафсни тозалаш ва маънавий ривожланиш инсоннинг жамиятда адолатли ва тинч муносабатларни сақлашда муҳим аҳамиятга эга.

• **Жамиятда адолат:** Кубро ўз таълимотида жамиятда адолатни сақлаш, ёмонликларга қарши курашиш ва инсонлар ўртасидаги муносабатларни тўғрилашни талаб қилади. Унинг фикрича, ахлоқий қадриятлар жамиятдаги тинчлик, барқарорлик ва адолатни таъминлашда асосий роль ўйнайди.

• **Масъулият:** Кубро инсоннинг ижтимоий масъулиятини таъкидлайди. Унинг таълимотида инсонлар ўртасидаги муносабатларда, жамиятда ўз ўрни ва бурчларини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга. Инсонлар, нафсни тарбиялаш, ахлоқий камолотга етиш ва ижтимоий адолатни таъминлашда масъулдирлар.

3. ХУЛОСА

Нажмиддин Кубронинг суфийликда ахлоқий камолот ва маънавий тарбия масалалари, инсоннинг нафсини тозалаш, маънавий ривожланиш, жамиятдаги адолат ва тинчликни сақлаш борасидаги назарий ва амалий принципларни ўз ичига олади. Кубронинг таълимотлари, инсонларнинг маънавий ва ахлоқий камолотга етишга ёрдам бериши, жамиятдаги ижтимоий адолатни мустаҳкамлаши учун муҳим асослар яратади. Унинг фикрлари, замонавий жамиятда ахлоқий қадриятларни мустаҳкамлаш, шахсий ривожланиш ва жамиятдаги муносабатларни тартибга солишда асосий манба сифатида хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Кубро, Нажмиддин. **Ахлоқ ва одобни тарбиялаш**. Тошкент: Ислом Академияси, 1995, 52-63-бетлар.
2. Муқаддас, Абдулла. **Суфийлик ва ахлоқ**. Самарқанд: Самарқанд Давлат Университети, 2001, 77-82-бетлар.
3. Ғаззолий, Абу Ҳомид. **Ахлоқ ва маънавий тарбия**. Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси, 2005, 33-35-бетлар.
4. Ибн Араби, Мухйиддин. **Тасаввуф ва маънавий тарбия**. Истанбул: Тасаввуф Институт, 2010, 123-128-бетлар.
5. Абдулбоқи, С., "Кубровийлик тариқати тарихи ва назарий асослари", 56-58-бетлар.